

ლეონტი მროველის *ქართველ მეფეთა ცხოვრების* წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი: მეფე მირიანის ლაშქრობა ირანში

მარიამ ჩხარტიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
mariam.chkhartishvili@tsu.ge

1. შესავალი

ამ სტატიაში მინდა ვისაუბრო მეთერთმეტე საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის¹ *ქართველ მეფეთა ცხოვრებაში* დაცულ ერთ მონაცემზე, რომელიც ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის – მირიანის – ირანში ლაშქრობას შეეხება.

აღნიშნული ისტორიკოსის მიხედვით, მირიანი სპარსთა მეფის ქასრე არდაშირის (ანუ შაჰანშაჰ არდაშირის) შვილი იყო. როცა მირიანი ორმოცი წლის გახდა, მამამისი გარდაიცვალა. მირიანმა გადანყვითა შეწინააღმდეგებოდა ირანში მყოფი მისი უმცროსი ძმის სურვილს დაეკავებინა ტახტი. მირიანის აზრით, მას, როგორც ასაკით უფროსს, ჰქონდა ამ შემთხვევაში უპირატესობა.

მირიანის ძმასაც ჰქონია კონტრარგუმენტი: მირიანის ასაკით უფროსობას, მისი მითითებით, მირიანის ხარჭისაგან წარმომავლობა აქარწყლებდა. მას კი თავი მოჰქონდა იმით, რომ დედამისი, რომელიც თურმე ცნობილ საგვარეულოს ეკუთვნოდა, დედოფალი იყო. საქმის გასარჩევად, მირიანი თავისი მხედრობით ირანისკენ წასულა, მაგრამ ქვეყნის მოხუცებულებს//უხუცესებს (ცხადია, იგულისხმება არა ასაკი, არამედ სასაზღვრო ირანში არსებული უზენაესი საბჭოს წევრები) ძმებს შორის სისხლისღვრა არ დაუშვიათ და თავად მოუგვარებიათ საქმე. შაჰანშაჰობა მირიანის ძმისათვის უბოძებიათ. ამის საპირწონედ მირიანისათვის დაუმტკიცებიათ მის ხელთ უკვე არსებულ ტერიტორიების სრული განკარგვის უფლება და ამის დამატებით გადაუციათ მთელ რიგ სხვა პროვინციების კონტროლი ქვემოთ მოვიყვან ამ ცნობას სრულად:

ხოლო ვითარ იქმნა მირიან წლისა ორმოცისა, მაშინ მოკუდა მამად ირიანისი, მეფე სპარსთად, და დაჯდა შემდგომად მისა მეფედ სპარსთა ძმად მირიანისი უმრწემესი, სახელით ბარტამ და ვითარცა ესმა ესე მირიანსა, მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, შეკრიბნა და წარემართა ბაღდადს² რადთამცა დაჯდა საყდართა მამისა მისისათა. მაშინ ძმამანცა მისმან შეკრიბნა სპანი ურიცხუნი და მიეგება ბრძოლად ჯევსა ზედა ნასიბინისასა.³ და ვითარცა იხილეს მოხუცებულთა და მარზაპანთა სპარსეთისათა, ვითარმედ მახვლი დაეცემის ურთიერთას, აღდგეს მათ შორის მოციქულად და ბჭედ და დასჯერდეს ორნივე მეფენი ბჭობასა მათსა. და დასხდეს რად ბჭობად, მაშინ მირიან იტყოდა ესრეთ სარჩლად: „შვილი პირმშოდ მე ვარო მამისა ჩემისა და საუფლისწულოდ ებოძნეს ქუეყანანი უცხონი, მკლავითა წარხმნულნი, და მუნ დღენი ჩემნი მრავალნი ბრძოლასა შინა დამიყოფიან ხაზართასა,⁴ და მრავალგზის სისხლით ჩემითა დამიცავს სპარსეთი ხაზართაგან და ამისთჳს ჩემი არს საყდარი მამისა ჩემისა“. ხოლო ბარტამ იტყოდა ამას ესრეთ, ვითარმედ: ‘თუცა პირმშოდ მირიან არს, არამედ ნაშობი არს მწევლისა, და ნაშობსა მწევლისასა ეყოფის სუედ, რომელ

მას მიხედომიან სამეფონი. ხოლო მე ნაშობი ვარ ჰინდოთა მეფისა ასულისა და სპარსთა დედოფლისაჲ. და მოგისმენია ანდერძი მამისა ჩემისაჲ და მოგინახავს, რომელ ჯელითა მისითა დამადგა გვრგვნი თავსა ჩემსა. ხოლო მათ განბჭეს და მისცეს მეფობაჲ სპარსეთისაჲ ბარტამს, ხოლო მირიანს მისცეს ბარტამისგან გულისადებად ჯაზირეთი და ნახევარი შამისი და ადარბადაგანი. და ესე ყოველი ქართლს, სომხითს, რანს და ჰერეთს და მოვაკანს ზედა მოურთეს და წარმოვიდა მირიან (მეტრეველი 2008: 80–83).

აღნიშნული ცნობა თითქმის არასოდეს ყოფილა სამეცნიერო განხილვის საგანი. ამის მიზეზი შემდეგია: მკვლევართა მნიშვნელოვან ნაწილს სინამდვილის ამსახველად არ მიაჩნია ლეონტი მროველის ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ მირიანი იყო სასანიანი შაჰანშაჰის შვილი. აქედან გამომდინარე მირიანის ბიოგრაფიის ლეონტი მროველისეული რეპრეზენტაცია მათთვის მთლიანად ფიქციაა. მკვლევართა ის ნაწილიც კი, რომელიც ინფორმაციას მირიანის უცხოურ წარმომავლობის შესახებ ზოგადად ნდობით ეკიდება, მირიანის სასანიანობას⁵ და ამასთან დაკავშირებულ მონათხრობის დეტალებს მაინც ამ ისტორიკოსის გამონაგონად თვლის და. შესაბამისად, მას არც სერიოზული შესწავლის ღირსად სახავს.

თავდაპირველად ჩემს ერთ-ერთ მონოგრაფიაში (ჩხარტიშვილი 2009:117) ვაჩვენე, რომ ლეონტის ცნობა მირიანის წარმომავლობის შესახებ ნდობის ღირსია და *ქართველ მეფეთა ცხოვრების* „სპარსთა მეფე“ იგივედება მესამე სასანიან შაჰანშაჰთან ჰორმიზდ არდაშირთან იგივე ჰორმიზდ პირველთან (270–271).⁶ ეს დასკვნა მოგვიანებით გამოსულ ჩემს ნაშრომებში გავიმეორე და კიდევ უფრო მკაფიოდ ფორმულირებული არგუმენტებით გავამყარე (ჩხარტიშვილი 2018:28–48); (ჩხარტიშვილი 2024ა:402–414); (ჩხარტიშვილი 2024ბ).

თუმც საგანგებო არგუმენტების მოხმობის გარეშეც, ვფიქრობ, სპეციალისტებისათვის ცხადი უნდა ყოფილიყო, რომ ლეონტი მროველის ამ ცნობის ხელაღებით უარყოფა მართებული არაა, არაფერი უჩვეულო ან მოულოდნელი არ გახლავთ იმ ფაქტში, რომ ქართლის ტახტზე მეოთხე საუკუნის პირველ წლებში იმდროინდელი ირანის მმართველი დინასტიის – სასანიანების – წარმომადგენელი მჯდარიყო. მესამე საუკუნიდან მოყოლებული აღნიშნულ დრომდე სამხრეთ კავკასია იყო ირანის გავლენის სფერო. ირანის მიერ კონტროლირებადი პროვინციების (არაირანის) მმართველები (შაჰები ანუ ფაქტობრივ მეფის ნაცვლები) კი ჩვეულებრივ შაჰანშაჰების შვილები იყვნენ. მაგალითად, ქართლის მეზობელ სომხეთში, მესამე საუკუნის ადრეული ორმოცდაათიანი წლებიდან მოყოლებული ვიდრე ამავე საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლების დასაწყისამდე ტახტი ეკავათ ირანის ძლევამოსილი შაჰანშაჰის შაბურ პირველის ვაჟიშვილებს, ზემოთ უკვე ნახსენებ ჰორმიზდ-არდაშირს და მის უმცროს ძმას ნერსეჰს იგივე ნერსეჰ პირველს.

ამგვარად, კიდევ ერთხელ გავიმეორებ: დასკვნას იმის თაობაზე, რომ მეფე მირიანის იყო ირანის შაჰანშაჰ ჰორმიზდ პირველის ძე, წინ არაფერი ეღობება. მირიანის ირანში ლაშქრობის შესახებ ლეონტი მროველისეული ინფორმაცია სავსებით შესაძლებელია სინამდვილეს აღწერდეს, შესაბამისად, ამ ინფორმაციის ხელაღებით უარყოფა, როგორც ეს აქამდე ხდებოდა, არაა მართებული. და ხდებოდა არათუ კონკრეტულად ამ ცნობის, არამედ ამ ისტორიკოსის მთელი შემოქმედების არამართებული შეფასება, მისი არსებობის საერთოდ ეჭვქვეშ დაყენებაც კი.⁷

2. მონაცემთა ანალიზი

2.1

მეფე მირიანის მამის ირანის მესამე სასანიან შაჰთან იდენტიფიკაციასთან დაკავშირებით მსჯელობისას ჩემი ერთ-ერთი კვლევის დასასრულს (ჩხარტიშვილი 2024ბ) შევეხე ლეონტის ზემოთ მოყვანილ მოთხრობასაც, კერძოდ, ლეონტი მროველის მითითებას იმის თაობაზე, რომ მამის გარდაცვალების დროისათვის მირიანი იყო ორმოცი წლის. მივუთითებდი, რომ ეს ცნობა ერთადერთია, რომელსაც შეუძლია ეჭვქვეშ დააყენოს ლეონტისეული „სპარსთა მეფის“ და ჰორმიზდ-არდაშირის (ჰორმიზდ პირველის) იდენტურობის შესახებ ჩემი დასკვნა: თუ ქართლში ჩამოყვანის დროისათვის, როგორც მიუთითებს ლეონტი მროველი, მირიანი იყო შვიდი წლის და ჰორმიზდ არდაშირის ქართლში ჩამოსვლა უკავშირდებოდა მის გამგზავრებას ირანში (ანუ 270 წელს), ეს უკანასკნელი შვილის დაბადებიდან მეორმოცე წელს ანუ 303 წელს ვერ მოესწრებოდა, რადგან დანამდვილებით ვიცით, რომ შაჰანშაჰად გახდომის მერე მან სულ ერთ წელს იცოცხლა.

ამ შეუსაბამობის ასახსნელად აღნიშნულ გამოკვლევაში მე ყურადღება გავამახვილე ლეონტი მროველის მიერ მამისა და ბიძის აღრევის შესაძლებლობაზე. როგორც უკვე ვთქვი, ჰორმიზდ-არდაშირის ძმა ანუ მირიანის ბიძა ნერსეჰი შაჰანშაჰი იყო და, ჰორმიზდის მსგავსად, სომხეთის სამეფო ტახტს იკავებდა მრავალი წლის (270–392) განმავლობაში. 302 წელს ნერსეჰის გარდაცვალებისას მირიანი, მართლაც, ორმოც წელს მიტანებული იქნებოდა: 303 წელს უსრულდებოდა 40 წელი. ამ გარემოების გათვალისწინებით მივუთითებდი, რომ ცდომილება უნდა გამოეწვია ლეონტი მროველის მიერ მამისა და ბიძის ერთმანეთში აღრევას. თუმც მაშინ ამაზე მსჯელობა აღარ გამივრცია.

ახლა კი მინდა უფრო დეტალურად შევეხო აღნიშნულ საკითხს, რადგან მისი დაზუსტება არამარტო მირიანის მამის იდენტიფიკაციასთან დაკავშირებით ადრე გამოთქმულ ჩემს თვალსაზრისს ამყარებს, არამედ წინამდებარე გამოკვლევისათვისაც არსებითია.

შემდგომი ძიების შედეგად ჩემთვის ცხადი გახდა, რომ ზემოთ მითითებული აღრევა სავალდებულო არაა აუცილებლად იმით განპირობებულია ჩავთვალოთ, რომ მირიანის მამისა და ბიძის ზოგიერთი ბიოგრაფიული ფაქტი ერთმანეთს ემთხვევა. ცდომილება, შესაძლოა, ტექსტის არასწორი წაკითხვის მიზეზითაც წარმოშობილიყო. ამის წინაპირობა შეიძლება შეექმნა საშუალო სპარსულად⁸ ჩაწერილ ტექსტსაც. ანუ ვუშვებ, რომ ლეონტი მროველის წყარო უნდა ყოფილიყო მირიანის თანადროული საშუალო სპარსულად დაწერილი თხზულება.

ქვემოთ, ცხადია, განვმარტავ თუ რას ვგულისხმობ სპარსული ტექსტის არასწორად ამოკითხვაში, მაგრამ ვიდრე ამას გავაკეთებდე, უნდა ავხსნა თუ რატომ ვთვლი, რომ ლეონტი მროველს შეიძლება ხელთ ჰქონოდა მეფე მირიანის შესახებ სპარსულად დაწერილი ტექსტი. რა ვითარებაში შეიძლება შექმნილიყო ამგვარი თხზულება ან ვისთვის შეიძლება, რომ ის ყოფილიყო გამიზნული?

ამგვარი ტექსტის არსებობის ვარაუდის საფუძველს მაძლევს ისტორიული ვითარების ანალიზი, კერძოდ, ჰორმიზდ-არდაშირის მთელი ისტორია, რომელიც აჩვენებს იმას, რომ ის თავის ძეს მირიანს მომავალ შაჰანშაჰად სახავდა. სამხრეთ კავკასიაში სამეფო ტახტის დაკავება ირანელი პრინცისათვის ხომ ერთგვარი ტრამპლინი იყო შაჰანშაჰობის მოსაპოვებლად. თავად ჰორმიზდ-არდაშირს, როგორც ითქვა, სწორედ ამგვარი გამოცდილება ჰქონდა, შაჰანშაჰობამდე ის იყო გვირგვინოსანი უფლისწული და მამის უპირობო მემკვიდრე. ბუნებრივია, მისი ნაადრევი გარდაცვალების გამო მირიანთან დაკავშირებით მის გეგმას ჩაშლის საფრთხე დაემუქრებოდა, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ქართლში ჰორმიზდ-არდაშირმა დატოვა მირიანისადმი ლოიალური ირანელთა მრავალრიცხოვანი სამხედრო შენაერთები,⁹ გასაგები გახდება, რომ აღნიშნულ პოლიტიკურ „პრო-

ექტს“ მირიანის გარემოცვა ადვილად არ შეელოდა. აქ განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია მირიანის რეგენტისა და მამობილის მირვანოზის (//რევ-მირვანოზის) პიროვნება, რომელიც მირიანის მცირეწლოვნობის დროს ქართლის ფაქტობრივ მმართველად უნდა დავსახოთ. ეს პიროვნება მირიანის შაჰანშაჰობის შემთხვევაში, ცხადია, ირანის იმპერიაში გამორჩეული პოზიციას უმიზნებდა.¹⁰ სწორედ მას უნდა ეზრუნა მირიანის ბიოგრაფიის სპარსულად დაფიქსირებაზე, რომელიც სამომავლოდ უნდა გამხდარიყო ირანის შაჰანშაჰ მიჰრანის (მირიანის) დიდებული ბიოგრაფიის ნაწილი. აი, ამით უნდა იხსნებოდეს მირიანის სიცოცხლეშივე მისი სპარსულენოვანი ბიოგრაფიის შექმნა, რომელსაც იყენებდა ლეონტი მროველი. მსჯელობა, რომელიც ზემოთ წარმოვადგინე, ცხადია, არის სპეკულატიური, მაგრამ ის თეორიული აბსტრაქცია არ გახლავთ, ის ეფუძნება ფაქტობრივი მონაცემებს, რომელთა განმარტება სხვაგვარად თუ არა სპეკულატიურად, შეუძლებელია.

მაგრამ დავუბრუნდეთ სპარსული ტექსტის თავისებურების განხილვას. როგორც ცნობილია, საშუალო სპარსული დამწერლობა დიდწილად კურსივია და ამიტომ რთულად ამოსაკითხი. ძველ ხელნაწერებს კი ხშირად აკლიათ პატარა ლიგატურები და გამყოფი ნიშნები, რაც ცდომილებათა ალბათობას ზრდის.

ჩვენთვის საინტერესო კონკრეტული ცდომილება, სავარაუდოდ, შემდეგ ვითარებას უკავშირდება: „ბიძა“ საშუალო სპარსულში უმეტესად აღინიშნებოდა არა ცალკე სიტყვით, არამედ კომპოზიტით *pid brādar* („მამის ძმა“). ეს ფორმა ვიზუალურადაც და ფონეტიკურადაც ჰგავს „მამას“. შესაბამისად, ადვილად მოსალოდნელი იყო, რომ ენის ნიუანსებში ნაკლებად გარკვეულ მკითხველს ტექსტის ინტერპრეტაციისას შეცდომა მოსვლოდა. თუ „ბიძა“ იქნებოდა გადმოცემული სხვა ფორმით, მაგალითად *pidag*-ით, მკითხველს შეიძლება იხილეს ამოეკითხა როგორც *pid/pidar* („მამა“).

საშუალო სპარსულთან დაკავშირებული თავისებურებებით უნდა აიხსნას ჩემი ამ ვარაუდისათვის დამაბრკოლებელი მეორე ფაქტიც. როგორც ვნახეთ, ლეონტი მროველი მიუთითებს, რომ „ძმას“ (ჩემი აზრით, ბიძაშვილს), რომელიც მირიანს ტახტს ეცილებოდა, ერქვა „ბარტამ“. მაგრამ მირიანის ბიძის ნერსეჰის შთამომავლებს შორის არავის ერქვა ეს სახელი. ნერსეჰის უშუალო მემკვიდრე იყო მისი ვაჟი ჰორმიზდი (ესაა ჰორმიზდ მეორე). მაგრამ, ვფიქრობ, ამ შემთხვევაშიც დაბრკოლება მოჩვენებითია: ვინაიდან საშუალო სპარსულში ხმოვნები უმეტესწილად არ იწერება, ტექსტში უნდა ყოფილიყო ბრტმ (*brtm*) და რადგან ქართლის წინაქრისტიანულ ისტორიაში ცნობილია მეფეები ანალოგიური სახელით, შეიძლება საკუთარ სახელად გაეაზრებინა ეს სიტყვა ლეონტი მროველს, მაგალითად, *მოქცევაჲ ქართლისაჲს* ისტორიული ქრონიკაში დასახელებულია მეფე ბრატმანი, რომელიც ორმეფობის დროს იკავებდა მცხეთის ტახტს. მისი მეწყვილე ქარძამი იჯდა არმაზში (აბულაძე 2020: 82).

იგივე მეფე წმინდა ნინოს *ცხოვრების* ვრცელ რედაქციაშიც არის ნახსენები, თავში, რომელიც ებრაელი მღვდლის აბიათარის ასულის სიდონიას მოგონების ჩანაწერს წარმოადგენს. სიდონია, როგორც ცნობილია, იყო წმინდა ნინოს ერთ-ერთი უახლოესი თანამოღვაწე: „ოდეს ვიხილე ასულმან აბიათარისამან წმიდაჲ ნინო თავსა ციხისასა პირველ მცხეთისასა კოშკსა მას მაღალსა, ბრინჯთა მათ ქუეშე ბრატმან მეფისა საგრილთა და მოსასვენებელთა ჯდა“ (აბულაძე 2020:130).

იგივე მეფე ოდნავ სახეცვლილი სახელით (ბარტომ) ქართლის ცხოვრებაშიც არის ნახსენები. ესაა მეფე ადერკის ძე და ქართამის ძმა (მეტრეველი 2008:57). ამავე წყაროში ვაფიქსირებთ ბარტომ არტაგის ძესაც (მეტრეველი 2008: 50 და შემდეგი).

ამგვარად, სპარსულად ჩაწერილი აღნიშნულ ასოთა კომპლექსი ლეონტი მროველს დიახაც, შეიძლებაოდა საკუთარ სახელად აღექვა, მაშინ როცა სინამდვილეში ეს იყო ნათესაობის აღმნიშვნელი საზოგადო სახელი დაკავშირებული ძმასთან *brādar*, რაც, სოციალური თვალსაზრისით ბიძაშვილადაც, სახლიკაცადაც შეიძლება აღქმულიყო.

საინტერესოა, რომ *ქართველ მეფეთა ცხოვრებაში* ანალოგიური ფაქტი ანუ საზოგადო სახელის საკუთარ სახელად აღქმა, პირველად განსხვავებულ დისკურსში ლ.პატარიძემ დააფიქსირა. მისი მითითებით „მაიჟანი“ (ამ პიროვნების მიერ იყო ფორმულირებულ ქართველთა შეთავაზება „ქასრე არდაშირისადმი“ ანუ ჰორმიზდ-არდაშირისადმი) არის არა საკუთარი სახელი, როგორც ითვლებოდა, არამედ სპარსული საზოგადო სახელის „მთავარი“ შეცდომით საკუთარ სახელად გააზრების შედეგი:

სავსებით შესაძლებელია, რომ „მირიანის ცხოვრების“ წყაროში ან მის თავდაპირველ ვერსიაში სწორედ ეს სოციალური ტერმინი ყოფილიყო ნახმარი. და გვიანდელმა მემკვიდრეებმა თუ რედაქტორმა საკუთარ სახელად აღიქვა და მაიჟან ფორმით გადმოსცა. სპარსულ ტიტულატურას ანტიკური და ბიზანტიური ხანის ისტორიკოსები ძალიან ხშირად როგორც საკუთარ სახელებს ისე აღიქვამდნენ (პატარიძე 2008: 64–65).

ასე რომ, ზემოთ აღნიშნული ცდომილება ტექსტოლოგიურად სრულიად მოსალოდნელი იყო და სპარსულ ტექსტების ინტერპრეტაციისას ცდომილების აღნიშნული ტიპი მართო ჩვენს საანალიზო წყაროს კი არ ახასიათებს, ის საზოგადოა. და შესაბამისად, უნდა დავუშვათ, რომ შესაძლოა, მირიანის მამისა და ბიძის აღრევას ლევონტი მროველის მიერ სპარსული ტექსტის არასწორად ამოკითხვა განაპირობებდეს.

თუმც მესამე დაშვებაც სავსებით რელევანტურია: როგორც ბაღდადთან დაკავშირებულ ანაქრონიზმის ზემოთ უკვე განხილულ შემთხვევაში (იხ. შენ 2) ლევონტი მროველს ამჯერადაც შეიძლება ამოძრავებდა სათქმელის გამარტივების სურვილი. უნდა წარმოვიდგინოთ სიტუაცია: მამის გარდაცვალების შემდეგ შვილის გააქტიურება მემკვიდრეობის მისაღებად მკითხველისათვის იოლი გასაგებია და რაიმე კომენტარს არ საჭიროებს. ბიძის გარდაცვალების შემდეგ აქტიუობა კი მოითხოვს განმარტებას. ჩვენ საანალიზო შემთხვევაში, მაგალითად ამას სჭირდება ვრცელი ისტორიული ექსკურსი.

მე ვაპირებ ქვემოთ წარმოვადგინო ეს ექსკურსი მოკლედ. მისი განხილვისას მკითხველი დარწმუნდება ვითარების კომპლექსურობაში, იმაში, რომ ეს ისტორია, შესაძლოა, ნაკლებად ცნობილი ყოფილიყო თავად ლევონტისათვის ან თუ ცნობილი იყო, ამგვარ ვრცელ გადახვევას ძირითადი სათქმელისაგან ვერ „აიტანდა“ მისი თხზულება, რადგან მას თვალს ვერ მიაღწევნებდა მკითხველი. თავად ლევონტი მროველის წერის სტილიც, აშკარად გამოირიცხავდა მთავარი სათქმელისაგან ამგვარად ვრცელ გადახვევებს.

რომ შევაჯამოთ: ზემოთ დასახელებული სამი სავარაუდო დაშვებიდან ერთ-ერთის გამო მაინც, ლევონტი მროველთან მირიანის ბიძის გარდაცვალება უნდა ჩანაცვლებულიყო მამის გარდაცვალებით. შესაბამისად, აღნიშნული ცნობის ქრონოლოგიური ლოკალიზაციისათვის ჩვენ მირიანის მამის გარდაცვალების თარიღი კი არ უნდა ავიღოთ ორიენტირად, არამედ ბიძის ანუ შაჰანშაჰ ნერსეჰის. ეს ძალიან მნიშვნელოვანი დაზუსტებაა წინამდებარე კვლევისათვის, ფაქტობრივ, გასაღებია. ის საშუალებას გვაძლევს დავსვათ შემდეგი კითხვა: რატომ იქცა მირიანისათვის ბიძის გარდაცვალება იმ მოსაბრუნ მომენტად, როცა მას უნდა განეცხადებინა თავისი პრეტენზია შაჰანშაჰის ტახტზე?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად წარმოვადგენ ზემოთ დაპირებულ ისტორიულ ექსკურსს შაბურ პირველის შთამომავალთა და, კერძოდ, შაჰანშაჰ ნერსეჰ პირველის შესახებ.

ეს პასუხი, ვიმედოვნებ, ლევონტი მროველის ცნობის სინამდვილესთან მიმართებას მკითხველს ნათლად დაანახვებს.

2.2.

ქვემოთ მე აღვწერ ისტორიულ ვითარებას, რომელიც, როგორც ვნახავთ, ხსნის თუ რატომ უნდა ჩაეთვალა ბიძის გარდაცვალება მირიანს შაჰანშაჰის ტახტზე პრეტენზიების გაცხადებისათვის შესაფერის მომენტად.

როგორც ითქვა, კონტექსტის გასააზრებლად ჩვენთვის ამოსავალი უნდა იყოს შაჰანშაჰ ნერსეჰ პირველის გარდაცვალების წელი. შესაბამისად, მოგვიწევს საუბარი ამ სასანიან მმართველზე.

შაჰანშაჰ ნერსეჰის შესახებ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ნაქშიე რუსთამში (ფარსის პროვინცია) არსებულ აქემენიანთა ნეკროპოლში აღმართულ ზოროასტრის ქააბაზე ამოკვეთილი შაბურ პირველის სამენოვანი – პართული, საშუალო სპარსული, ბერძნული – წარწერა. არსებობს წარწერის სამივე ვერსიის არაერთი გამოცემა და თარგმანი (პენინგი 1939: 823–849); (სპრენგლინგი 1955); (შაჰბაზი 2002).

ირანისტიკის ისტორიაში ამ წარწერის მნიშვნელობა უდიდესია. ის არაერთი ფაქტის შესახებ ჩვენი ცოდნის ერთადერთ წყაროს წარმოადგენს. ნერსეჰის შესახებ ინფორმაცია სხვა წყაროებშიც არის დაცული, მაგალითად მის საკუთარ წარწერაში, რომელიც ცნობილია პაიკულის წარწერის სახელით (ლუკონინი 1987: 157-176); (ვებერი 2016) (დიმიტრიევი 2020: 434–461); (ჩერეტი 2021: 69–87), მაგრამ შაბურის წარწერაში ნერსეჰის შესახებ მონაცემები მაინც განსაკუთრებული ინტერესის შემცველია. ამიტომ შევეცდები ეს მონაცემები მოკლედ და არსობრივად, რაც მთავარია, წინამდებარე გამოკვლევისათვის შესაბამისი აქცენტებით, წარმოვადგინო.

შაბურ პირველი მოგვითხრობს თავისი გამარჯვებების შესახებ, რომაელებთან წინააღმდეგ ბრძოლაში. როგორც ცნობილია, მან რომის სამი იმპერატორი¹¹ დაამარცხა და ამით ძალიან ამაყი ჩანს. ის თავს წარმოგვიდგენს ირანისა და არაირანის მეუფედ. მის მიერ კონტროლირებად არაირანში, როგორც ირკვევა, შედიოდა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებიც, მათ შორის, ქართლიც.

განსაკუთრებით საინტერესოა შაბურის განაცხადი მისი და მისი ოჯახის სულების მოსახსენებლად სახელობითი ცეცხლების დანთების თაობაზე.

თავდაპირველად ის მიუთითებს, საკუთარი ცეცხლის დაფუძნებაზე. ამის შემდგომ აღნიშნავს დედოფალთ დედოფალის, აშკარად მისი მეუღლის, სახელზე ცეცხლის დანთებას.

შემდეგ შაბური აღნიშნავს თავისი ვაჟიშვილების სახელზე ცეცხლის დანთების ფაქტს. პირველ რიგში, ის ასახელებს ზემოთ ჩემ მიერ არაერთხელ ნახსენებ ჰორმიზდ-არდაშირს. შაბური შვილს „სომხეთის დიდ მეფეს“ უწოდებს. სომხეთი შაბურის კონტროლის ქვეშ მესამე საუკუნის ორმოცდაათიანი წლების დასაწყისში მოექცა. სწორედ ამ დროიდან იჭდა აქ ჰორმიზდ-არდაშირი. სომხეთს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა რომისა და ირანის დაპირისპირებაში. ის ირანისათვის ძალიან მნიშვნელოვანი იყო სტრატეგიული თვალსაზრისით. ჰორმიზდ-არდაშირის სომხეთში გამეფება იმის მაუწყებელი გახლდათ, რომ შაბურს მის მემკვიდრედ სწორედ ჰორმიზდ-არდაშირი ესახებოდა. როგორც წარწერის შემდგომი მონაკვეთიდან ირკვევა, ჰორმიზდ-არდაშირი არ იყო შაბურის უფროსი ვაჟი.¹²

მემკვიდრეობის ირანულ სამყაროში გავრცელებული პრაქტიკის მიხედვით კი ტახტი, პირველ რიგში, უფროს ვაჟს უნდა რეგებოდა. რატომ მიაჩნდა მამამ მას უპირატესობა დანამდვილებით არ ვიცით. სავარაუდოდ, ეს მოხდა მისი გამორჩეული სამხედრო უნარების გამო. ზოგ წყაროში, მაგალითად, ის მოხსენიებულია „მამაცის“ ეპითეტით (შაიეგანი 2012). თუმცა პრეფერენციის მიზეზი შეიძლება სხვა რამეც ყოფილიყო, მაგალითად, ჰორმიზდ-არდაშირის დედის მაღალი წარმომავლობა, თუნდაც პართულ სამეფო ოჯახიდან, ვინაიდან დინასტიური კავშირი დამხობილ დინასტიასთან პოლიტიკურად მომგებიანი იყო სასანიანებისათვის.

მე იმასაც ვფიქრობ, რომ მამა-შვილს შორის განსაკუთრებულ სიახლოვეს მათ მიერ იმპერიის მშენებლობის ერთგვარი ხედვაც განაპირობებდა. ორივე ზოროასტრიზმის მიმდევარი იყო, თუმცა ორივე ამავე დროს სხვა რელიგიებისადმი ხაზგასმით ტოლერანტული. განსაკუთრებით საინტერესო მათი პოზიტიური დამოკიდებულება მანიქეველებთან. მანიქეველობა ხომ ზოროასტრიზმის ყველაზე მძლავრ გამოწვევას წარმოადგენდა. ირანშიც და ირანის მიერ კონტროლირებად არაერანშიც.¹³ ამიტომ ალბათ შეიძლება მათი რელიგიური ხედვის გამო მათ მიმართ გამოვიყენოთ ეპითეტი „ნელთბილი ზოროასტრელები“, რომლითაც ზოგი მკვლევარი ამკობს პირველ სასანიან შაჰანშაჰებს (სკიერვო 2012).¹⁴

მაგრამ დავუბრუნდეთ შაბურ პირველის წარწერას: ამ წარწერაში ჰორმიზდ-არდაშირს მამა, როგორც ითქვა, „სომხეთის დიდ მეფის“ ეპითეტით იხსენიებს და ეს ხდება ორჯერ: პირველად სახელობითი ცეცხლის დაფუძნების შესახებ ინფორმირებისას, მეორედ ცოტა ქვემოთ, სხვა კონტექსტში. აშკარაა რომ ჰორმიზდ-არდაშირი იყო შაბურის ფავორიტი ძე.

ჰორმიზდ-არდაშირის შემდგომ შაბური მიუთითებს სხვა ვაჟისათვის ცეცხლის დანთებაზე. ამ ძეს, მამის მსგავსად, შაბური რქმევია. მის შემდეგ კი აღნიშნულია ნერსეჰისათვის ცეცხლის დანთების ფაქტი. საინტერესოა, რომ ნერსეჰი საგანგებო ეპითეტით არის შემკობილი. ის დახასიათებულია როგორც „მაზდას თაყვანისმცემელი არიელი“. ანუ ნერსეჰი, მართალია, ორი ძმის მერეა დასახელებული, მაგრამ შაბური რაღაც მიზეზის გამო მას გამოარჩევს. ეს, ჩემი აზრით, შეიძლება, მიუთითებდეს შემდეგს: მართალია, შაბურის უშუალო მემკვიდრედ იგულისხმება ჰორმიზდ-არდაშირი, მაგრამ მის მომდევნო შაჰანშაჰად მისი ძმა ნერსეჰი მოიაზრებოდა თავად შაბურის მიერ და ეს, მიუხედავად იმისა, რომ ჰორმიზდ-არდაშირის ძე ჰორმიზდაკი, ამ წარწერაში სასანიანთა ოჯახის წევრების ერთ-ერთ ჩამონათვალში ნახსენებია ნერსეჰის მიერ ჰორმიზდ-არდაშირის მერე სომხეთის სამეფო ტახტის დაკავება სწორედ ამას უნდა მიაწინებდეს.

თუმცა ნერსეჰის მემკვიდრეობის საკითხს ყველა მკვლევარი ასე არ ხედავს, მაგალითად უ. ვებერი მიიჩნევს, რომ ეს იყო ბაჰრამ პირველსა და ნერსეჰს შორის შეთანხმების შედეგი, იმის სანაცვლოდ, რომ ნერსეჰმა დათმო თავისი უფლებები ტახტზე (ვებერი 2016). ჩერეტი კი მიუთითებს, რომ წყაროები არ გვაძლევს საშუალებას გავარკვიოთ როდის გახდა ნერსეჰი სომხეთის მეფე: ჰორმიზდ-არდაშირის სომხეთიდან წასვლის მერე უმაღლეს, თუ გარკვეული პერიოდის გასვლის შემდგომ, როცა შაჰანშაჰის ტახტი დაიკავა ბაჰრამ პირველმა (ჩერეტი: 69-70). პირადად მე ჰორმიზდ-არდაშირის მიერ შაჰანშაჰის ტახტის დაკავება და ნერსეჰის მიერ სომხეთის ტახტის დაკავება ერთდროული მოვლენები მგონია, რომელთა შესახებ გადაწყვეტილება თავად შაბურ პირველს უნდა მიეღო, რადგან სომხეთის მეფის ტახტის საკითხის გადაწყვეტაც ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ირანის პოლიტიკისათვის.

ამ დეტალზე ყურადღების გამახვილება ამჯერად ჩემთვის საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც ის ახალ შტრიხს მატებს ჰორმიზდ-არდაშირის მიმართებას ქართლთან, ახსნას უძებნის მისგან განსაკუთრებული ინტერესის გამოჩენას ქართლის მესვეურების მიერ შემოთავაზებული წინადადების – მისი ძე დაესვა ქართლის ტახტზე – მიმართ, რასაც ასე დეტალურად აღწერს ლეონტი მროველი:

მაშინ სთნდა განზრახვად ესე მაიჟან სპასპეტისად ერისთავთა მათ და წარგზავნეს მოციქული წინაშე სპარსთა მეფისა და მოაწესნეს ესე ყოველი, რომელი განზრახა. ხოლო გამოიკითხა სპარსთა მეფემან პირველად ქალაქისა მცხეთისა, და უთხრეს სივრცე და სიგრძე მისი და მახლობლობად ხაზართა და ოვსთა. ... (მ. ჩ.) და შეიწყნარა ვედრებად იგი ქართველთა, რამეთუ თვთცა უმჯობესად და უკეთესად გამოირჩია მცხეთას დასუმად ძისა მისისა მეფედ. რამეთუ ყოველთა ქალაქთა სომხითისათა, ქართლისა, რანისა და მის

კერძოდსა ყოვლისა უფროდსად და უმაგრესად გამოარჩია, და მახლობელად ჩრდილოთა მტერთა რაფთა ჰრბოდის მუნით და იპყრობდეს ყოველთა კავკასიანთა (მეტრეველი 2008: 77-78).

ქართლში საკუთარი ვაჟის გამეფება ჰორმიზდ-არდაშირისათვის ნიშნავდა შემდეგს: ირანში გამგზავრების მიუხედავად, იგი კავკასიას, სადაც კავშირების დიდი ქსელი უნდა ჩამოეყალიბებინა ხანგრძლივი მმართველობის პერიოდში, ფაქტობრივ, არ დატოვებდა, ამ რეგიონის ერთ-ერთ მთავარ პოლიტიკურ ერთეულს ანუ ქართლს ის შეინარჩუნებდა, როგორც მამულს. თუ სომხეთში მეფობა ირანელი უფლისწულის სამომავლო კარიერისათვის იმიტომ იყო მნიშვნელოვანი, რომ რომისა და ირანის ურთიერთობებისათვის სომხეთს განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა, ქართლის როლი იმპერიათა ჭიდილში არანაკლები იყო, რამდენადაც ჩრდილო კავკასიიდან გადმოსასვლელების კონტროლი მხოლოდ ქართლის სამეფოს შეეძლო.

სავარაუდოდ, ქართველებისა და ჰორმიზდ-არდაშირის ეს ერთობლივი „პროექტი“ გახდა კიდეც ამ უკანასკნელის ნაადრევი და, ჩემი ვარაუდით, ძალადობრივი, სიკვდილის მიზეზი: კავკასიაში ძლიერი კავშირების მქონე ლეგიტიმური შაჰანშაჰის პოლიტიკური არენიდან გასვლა ძალიან ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო ირანელ პოლიტიკოსთა იმ გუნდისათვის, რომელსაც სათავეში ედგა ზოროასტრიზმის კულტმსახური, ძალაუფლების მოყვარული მობედი კარტირი.¹⁵

ზოროასტრის ქააბას ხსენებულ წარწერაში სახელობითი ცეცხლების დაფუძნების შესახებ ინფორმაციის ოდნავ ქვემოთ, უკვე სხვა კონტექსტში მოცემულია შაბურის დიდი ოჯახის წევრების სია. ამჯერად ვაჟიშვილებს შორის პირველ რიგში დასახელებულია ბაჰრამი. მას მოსდევს შაბური, რომელიც პირველ სიაშიც მეორე ადგილზეა, ამ შაბურს კი მოსდევს ჰორმიზდ-არდაშირი, რომელიც ამჯერადაც სომხეთის დიდი მეფის სახელით არის მოხსენიებული, თუმც, როგორც ვხედავთ, მესამე ადგილზეა. ანუ პატივი არ მოკლებია, მაგრამ მესამე ადგილზეა გადმონაცვლებული. ბოლო ადგილას კი კვლავ ნერსეჰია. აშკარაა, რომ ამ ორი ჩამონათვალის შედგენის პრინციპი სხვადასხვაა. პირველში ვაჟიშვილები პატივის მიხედვით და შაჰანშაჰობის პერსპექტივის გათვალისწინებით ჩანან დალაგებულნი (თუმც შაბურ შაბურის ძე, როგორც ზოგი ფიქრობს, ამ დროს უკვე გარდაცვლილია), მეორეში კი – ასაკის მიხედვით.

ნერსეჰი ორივე სიაში ბოლო ადგილზეა. აშკარაა, რომ შაბურის ვაჟიშვილებს შორის ის იყო უმცროსი. მიუხედავად ამისა, მამას ის რაღაცით გამორჩეული ჰყავდა.

როგორც ითქვა, შაჰანშაჰად გახდომის მერე ჰორმიზდ-არდაშირი დაახლოებით ერთ წელიწადში გარდაიცვალა, შაჰანშაჰის ტახტი დაიკავა სწორედ იმ ბაჰრამმა, რომელიც შაბურის წარწერის მიხედვით შაბურის ვაჟებს შორის უფროსი ჩანს წლოვანებით და რომელიც, მიუხედავად ამისა, მამის მიერ აშკარად არ განიხილებოდა შაჰანშაჰობის კანდიდატად. ის ერთადერთი იყო ვაჟიშვილებს შორის, რომელსაც შაბურმა სახელობითი ცეცხლი არ მიანიჭა. ბაჰრამის ამგვარი მარგინალიზების მიზეზი უცნობია.

ტახტზე ბაჰრამის ასვლით, სავარაუდოდ, დაირღვა არამართო ტახტის მემკვიდრეობის პრიმოგენეტური წესი (ჰორმიზდ-არდაშირის ძეს – ჰორმიზდაკს – არ გადაეცა ტახტი), არამედ, არ აღსრულდა, ვფიქრობ, შაბურის ნებაც ნერსეჰთან დაკავშირებით და, შესაბამისად, შეილახა ნერსეჰის ინტერესებიც.

როგორც ირანოლოგები და, კერძოდ, ირანის ისტორიის სასანური პერიოდის ექსპერტები მიუთითებენ, და, ვფიქრობ, სამართლიანადაც, ბაჰრამ პირველმა გზა ტახტისაკენ გაიკაფა კარტირის შემწეობით, კარტირის ამგვარი ინიციატივების გამო ზოგი მკვლევარი, ამ პიროვნებას „მეფეთა მკეთებელს“ (პერმანი 1970: 168) უწოდებს. ბაჰრამ პირველის არალეგიტიმურობა (ნაკლებლეგიტიმურობა) უნდა ყოფილიყო სწორედ კარტირისათვის მიმზიდველი.

მაღე ნერსეჰის უფლებების შელახვა უფრო თვალსაჩინოც გახდა. ბაჰრამ პირველის გარდაცვალების შემდგომ კარტირმა ტახტისაკენ გზა გაუკაფა ბაჰრამის ძეს, რომელიც ზეობდა ბაჰრამ მეორის სახელით. კარტირის ძლიერებამ ამ დროს პიკს მიაღწია: თუ შეიძლება გვეთქვას, რომ ბაჰრამ პირველს რაიმენაირი ლეგიტიმაცია მაინც ჰქონდა (ის შაბურის უფროსი ვაჟი იყო), ბაჰრამ მეორეს ამგვარი უპირატესობა ნერსეჰის წინაშე აღარ გააჩნდა.

მაგრამ კარტირი, ჩანს, არ ფიქრობდა, რომ რომელიმე ეტაჰზე მაინც ნერსეჰისათვის გასაქანი მიეცა. ბაჰრამ მეორის გარდაცვალების შემდგომ მან ხელი შეუწყო ამ უკანასკნელის ძის ასვლას ტახტზე, რომელიც შაჰანშაჰი გახდა ბაჰრამ მესამის სახელით. მაგრამ ეს ფაქტი, აღმოჩნდა უკანასკნელი წვეთი ირანის არისტოკრატიის მოთმინების ფიალაში, რომელიც აშკარად უკმაყოფილო იყო სასულიერო ფენის და, ჩანს, კონკრეტულად, კარტირის, არნახული გაძლიერებით. ამიტომ ისინი აუჯანყდნენ ბაჰრამ მესამეს და ტახტის დასაკავებლად მოიწვიეს ნერსეჰი.

ნერსეჰმა მიიღო ეს მოწვევა და სომხეთიდან ამაღლით ირანისაკენ გაემურა. ამ ლაშქრობის შესახებ და ნერსეჰის მიერ ტახტის დაკავების სხვა დეტალებზე მოგვითხრობს პაიკულის წარწერა. სწორედ აქ შეეგებნენ ნერსეჰს მისი მომხრე ირანელი დიდებულები და, ჩანს, რომ აქვე აირჩიეს ის მეფედ. ეს გადაწყვეტილება მერე დაამტკიცა ირანის უხუცესთა საბჭომ. სხვათა შორის, აღნიშნულ წარწერაში ჩამოთვლილ ნერსეჰის მომხრეებს შორის, რაოდენ საოცარიც არ უნდა იყოს, დასახელებულია კარტირიც, თუმც ნაკლებ საპატიო ადგილზე. ჩანს, ვითარების გაფუჭების კვალდაკვალ პოლიტიკურმა ინტუიციამ კარტირს მომავალი გამარჯვებულის ბანაკში გადასვლა უკარნახა.

მაგრამ ნერსეჰზე საუბარს აქ აღარ გავაგრძელებ. ნერსეჰის გამეფება, როგორც უკვე ვთქვი, კარგად არის დოკუმენტირებული და სათანადოდ აღწერილია სამეცნიერო ლიტერატურაში.

2.3

ნერსეჰის ისტორია ჩემთვის მნიშვნელოვანი იყო როგორც პრეცედენტი: სამხრეთ კავკასიიდან წასული სასანიანთა ოჯახის წევრი ხდება შაჰანშაჰი. ეს ფაქტი ლოგიკურს ხდის ლეონტი მროველის მიერ აღწერილ ამბავს: მირიანს თვალწინ ჰქონდა ბიძის წარმატებული მცდელობა. შესაბამისად, მოულოდნელი არ არის ამგვარი ნაბიჯი თავადაც რომ გადაედგა.

ნერსეჰის გარდაცვალების შემდგომ ამ ნაბიჯის ერთგვარი მორალური ვალდებულება კი უნდა გასჩენოდა მირიანს, რამდენადაც შაბურ პირველის შთამომავლებს შორის ის ყველაზე უფროსი უნდა ყოფილიყო. ბიძამისი ნერსეჰი, როგორც ითქვა, მამამისზე უმცროსი იყო. შესაბამისად ნერსეჰის ვაჟიც, რომელმაც მამის შემდგომ დაიკავა ტახტი, ვერ იქნებოდა მირიანზე უფროსი.

ამგვარად, ლეონტი მროველის მონათხრობი მირიანის ირანში ლაშქრობის შესახებ ისტორიულ კონტექსტთან სავსებით თავსებადია და საფუძველი არ გვაქვს მასში ეჭვი შევიტანოთ.

როგორც ეს წყაროდან ჩანს, ნერსეჰის მცდელობისაგან განსხვავებით, მირიანის მცდელობა წარმატებული არ ყოფილა იმ აზრით, რომ მირიანმა შაჰანშაჰად გახდომა ვერ მოახერხა. საქმე ისაა, რომ ვითარება მეოთხე საუკუნის დასაწყისისათვის იმისაგან განსხვავებული იყო, რაც გახლდთ მესამე საუკუნის 393 წლისათვის, როცა ქტეზიფონისაკენ დაიძრა ნერსეჰი. მეოთხე საუკუნის დასაწყისში ირანის ძლიერება მთლიანად გამქრალიყო. ნერსეჰმა დამანგრეველი დამარცხება განიცადა სატალასთან ბრძოლაში. სასანიან მეფეთა პრიორიტეტს წარმოადგენდა სომხეთის ტახტიდან პართული წარმომავლობის არშაკიდების დინასტიის ჩამოცილება, რომლებიც სისხლით იყვნენ დაკავშირებულნი უკვე გაუქმებულ სამეფო დინასტიასთან. 298 წელს სომხეთში გაიმართა ბრძოლა, სადაც

რომაულმა ჯარმა, დიდ გამარჯვებას მიაღწია შაჰანშაჰ ნარსეჰის სარდლობით მოქმედ სასანიანთა ძალებზე. რომაელებმა ხელში ჩაიგდეს უზარმაზარი ნადავლი და ტყვედ წაიყვანეს სპარსეთის სამეფო ოჯახის წევრები. ლაშქრობა დასრულდა რომისთვის მეტად ხელსაყრელი სამშვიდობო ხელშეკრულებით, რომლის თანახმადაც ნერსეჰმა უარი თქვა მთელ რიგ პროვინციებზე, იკისრა ვალდებულება არ ჩარეულიყო სომხეთის საქმეებში და აღიარა რომის პროტექტორატი იბერიაზე (მაქსიმუკი, ჰოსეინ თალაეი 2022: 145–154); (დემირი და ქეჩიში 2017: 1-29). ეს გარემოება უნდა გავითვალისწინოთ აღნიშნულ ლაშქრობაში მირიანის რეალური სურვილების და პოზიციის ამოსაცნობად.

303 წლისათვის სასანიანი მირიანი უკვე პრორომაულად განწყობილი მმართველი უნდა ყოფილიყო. სხვაგვარად ის ქართლის ტახტს ვერ შეინარჩუნებდა.

და, მართლაც, რომზე გეზი, ჩანს, ქართველებმა სამხრეთ კავკასიის რომის გავლენის სფეროდ გადაქცევამდე ბევრად ადრე აიღეს. ეს კარგად ჩანს შემდეგი ეპიზოდებიდან, რომელსაც აღწერს ლეონტი მროველი: როცა თხუთმეტი წლის გახდა მირიანი, გარდაიცვალა მისი ფარნავაზიანი მეუღლე და მირიანს ცოლად ბერძენი ნანა მოუყვანეს. ცნობილი საგვარეულოს შთამომავალი:

ხოლო იქმნა რად მირიან წლისა ათხუთმეტისა, მოუკუდა ცოლი, ასულ ქართველთა მეფისაჲ, და დაესრულა ამას ზედა მეფობაჲ და დედოფლობაჲ ფარნავაზიანთა მეფეთაჲ. და დიდად მწუხარე იქმნნეს ყოველნივე ქართველნი სიკუდილსა დედოფლისა მათითასა, არამედ დაადგრეს ერთგულებასა ზედა მირიანისსა, რამეთუ არღარა ვინ იყო ყოვლადვე ნათესავი ფარნავაზიანთაჲ, რადთამცა ღირს ქმნილ იყო იგი მეფობისა ქართველთასა. და ესრეთ შეიტკბეს ამის მიზეზისათჳს მეფობაჲ მირიანისი მათ ზედა.. ხოლო მირიან მეფემან უფროსადღა ჰმატა კეთილისყოფასა ქართველთასა, და მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, პონტოთ, ასული ოლიდოტოსისი, სახელით ნანა (მეტრეველი 2008:79–80).

ანუ უკვე მესამე საუკუნის სამოცდაათიანი წლების მეორე ნახევრისათვის ქართლის მმართველი წრეები მტკიცე კავშირებს ეძიებდნენ დასავლეთში.

ამ ფაქტის გათვალისწინებით ისმის კითხვა: 303 წელს ნიზიბისის ზავის მოქმედების პერიოდში (ანუ როცა ქართლი რომის გავლენის სფერო იყო და როცა ამ დრომდე კარგა ხნით ადრე, როგორც ირკვევა, ქართლის მესვეურები ორიენტირებულნი იყვნენ რომზე), ირანში ლაშქრობით და შაჰანშაჰის ტახტზე პრეტენზიის გაცხადებით რისი მიღწევა სურდა მირიანს?

ვფიქრობ, რომ მისი რეალური მიზანი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო შაჰანშაჰის ტახტის დაკავება, რომ ეს იყო მხოლოდ პოლიტიკური დემარში, ირანისაგან ქართლის და სამხრეთ კავკასიის დამოუკიდებლობის ხაზგასმა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ძალიან საინტერესოა ერთი დეტალი, კერძოდ, ქალაქ ნიზიბისის ხსენება, რომელზეც ყურადღება ზემოთ უკვე გავამახვილე, თუმცა სხვა კონტექსტში. მირიანი ირანის დედაქალაქში კი არ ჩავიდა, საიტკენაც, ლეონტის თქმით, თავიდან გაეშურა, არამედ გაჩერდა ქალაქ ნიზიბისთან. ნიზიბისი 298 წლის ზავის შედეგად რომაელების ხელში იყო. ირანში შესვლა ფაქტობრივად ხდებოდა სწორედ ამ ქალაქის გავლით. ანუ მირიანი არ გასცილებია რომის მიერ კონტროლირებად სივრცეს. ის რომაელებით ზურგმოცემული აფიქსირებდა თავის პრეტენზიას შაჰანშაჰის ტახტზე. ეს პრეტენზია მას არ დაუკმაყოფილა ირანის უხუცესთა საბჭომ, მაგრამ შედეგით შეუძლებელია მირიანი უკმაყოფილო დარჩენილიყო: ფაქტობრივად ამ დემარშით მირიანმა მოიპოვა ირანისაგან ქართლის დამოუკიდებლობის აღიარება, რაც მისთვის, როგორც სასანიანთა ოჯახის წევრისათვის, ძალიან მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო იმის მიუხედავად, რომ უკვე რომი აკონტროლებდა სამხრეთ კავკასიას. მირიანს პირადად ესაჭიროებოდა განთავისუფლება მისი, როგორც სასანიანი მმართველის, რომთან დაპირისპირების ვალდებულებისაგან.

3. დასკვნა

ამგვარად, ლეონტი მროველის მონათხრობი მირიანის ირანში ლაშქრობის შესახებ კარგად ეთანხმება ისტორიულ რეალობას. მართალია, სხვა წყაროებით ამ ინფორმაციის შემოწმება ვერ ხერხდება, მაგრამ, ცხადია, ეს არ შეიძლება იყოს იმის საფუძველი, რომ ცნობა უგულებელვყოთ, მითუმეტეს, როცა სიტყვა იმგვარად შორეულ ეპოქას ეხება, რომელიც ამ გამოკვლევის ფოკუსშია. იმ დროს არც ერთ საკითხზე მრავალი ტექსტის არსებობა არ შეიძლება ვივარაუდოთ და არც იმის მტკიცებაა მართებული, რომ ის ერთი და იგივე ტექსტი, რომელიც შეიქმნა, ჩვენს დრომდე უსათუოდ უნდა შემონახულიყო. ასეთ ვითარებაში ერთადერთი, რაც დაგვრჩენია, ისაა, რომ ვენდოთ მირიანის ირანში ლაშქრობის შესახებ ლეონტი მროველის მონათხრობს, რომელიც, როგორც უკვე ვთქვი, ლოგიკურად გამართულ და ისტორიულ კონტექსტთან თავსებად ინფორმაციას შეიცავს.

შენიშვნები

- ¹ ლეონტის მოღვაწეობის დროის და მისი შემოქმედების შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა ქართველოლოგიაში. თუმც, ვფიქრობ, აზრთა სხვადასხვაობის რეალური საფუძველი არ არსებობს, რადგან იმაზე მეტი ინფორმაცია ძველი ავტორის შესახებ, რაც გვაქვს ლეონტი მროველზე ძნელია ბევრ სხვა შემთხვევაშიც დავიდასტუროთ. საქმე ისაა, რომ *ქართლის ცხოვრების* დასაწყის ნაწილში შემორჩენილია ორი მინაწერი (უშუალოდ ანდერმინაწერები ან მათ საფუძველზე გვიანდელი რედაქტორების მიერ გაკეთებული შენიშვნები), რომლებიც განმარტავს თუ რომელი თხზულებები ეკუთვნის ლეონტი მროველს *ქართლის ცხოვრებაში* და როგორი იყო ის წყაროები, რომელსაც ეფუძნებოდა მათი შექმნისას ლეონტი მროველი. ეს მონაცემები გვიჩვენებს ლეონტი მროველის შემოქმედებითი ჩართულობის ხარისხს მასთან დაკავშირებული ტექსტის სხვადასხვა მონაკვეთის მიმართ. ის მონაკვეთი, რომელშიც ამჟღავნებს ჩვენ მიერ განსახილველი ცნობა არის წარმოდგენილი, ლეონტი მროველის მიერ დაწერილია სხვადასხვა დროს შექმნილ წყაროთა საფუძველზე (ჩხარტიშვილი 2018: 20–27).
- ² ტახტის მაძიებელ მირიან მეფეს, ცხადია, გეზი აედო უნდა ირანის დედაქალაქისაკენ. მაგრამ “ბაღდადი” მეოთხე საუკუნის ამბისთვის ანაქრონიზმია. ამ დროს ირანის დედაქალაქი ქტეზიფონი იყო, ბაღდადი კი საერთოდ არ არსებობდა. მაგრამ ეს უზუსტობა სულაც არაა აუცილებელი, ისტორიკოსს ფაქტის უცოდინარობად ჩავუთვალოთ. მგონია, რომ ის გაკეთდა სრულიად შეგნებულად, ლეონტი მროველს მისი მკითხველისათვის შორეული წარსულის რეპრეზენტაციის ადაპტირება სურდა. ქტეზიფონმა იარსება მხოლოდ მეშვიდე საუკუნის პირველ ათწლეულებამდე. მეთერთმეტე საუკუნეში, როცა თავის ნაშრომს წერდა ლეონტი მროველი, ქტეზიფონი, შესაძლოა, მკითხველს საერთოდაც გაგონილი არ ჰქონოდა, შესაბამისად, ის არაფრისმთქმელი იქნებოდა მისთვის, ავტორი ვერავის გააგებინებდა ვერც იმას თუ რატომ აიღო გეზი მირიანმა ამ ქალაქზე ან რა მიმართულებით წავიდა მეფე. ქტეზიფონის ჩანაცვლება ბაღდადით კი ყველა ამ პრობლემას ერთბაშად ხსნიდა: ბაღდადი მერვე საუკუნეში იყო დაარსებული ანუ მას შემდეგ, რაც ქტეზიფონმა არსებობა შეწყვიტა და, რაც მთავარია, ლეონტი მროველის დროსაც არსებობდა. ამასთან ბაღდადს ქართველი მკითხველის თვალთახედვით ბევრი რამ ამსგავსებდა ქტეზიფონს: ისიც მტრის ქალაქი იყო, ისიც არაქრისტიანთა დედაქალაქი, გახლდათ/შორიდან მომავალი მგზავრისათვის ამ ქალაქების ადგილმდებარეობა თითქმის ემთხვეოდა, სულ ოცდაათი კოლომეტრი იყო მათ შორის დაშორება. ასე რომ. მირიანის მარშრუტის აღსაწერად, ორიენტირად ბაღდადის გამოყენება ნამდვილად შეიძლებოდა. ამგვარად, ამ ფაქტობრივი უზუსტობის შედეგად საქმის არსს მკითხველი უკეთ იგებდა. ამიტომ მგონია, რომ ის ისტორიკოსის მიერ გააზრებულად გამოყენებული ხერხია არა ფაქტის უცოდინარობით გამოწვეული შეცდომა. ბაღდადთან დაკავშირებული ანაქრონიზმი დამახასიათებელია ბევრი სხვა წყაროსათვისაც.

- ³ „ხევი“ მიუთითებს მდინარეზე, რაც ქალაქ ნიზიბისისთან მიმართებაში სავსებით სწორია. მასთან ასოცირებული მდინარე ნამდვილად არსებობს: ესაა მიგდონი (Mygdonius).
- ⁴ მირიანის ისტორიასთან დაკავშირებით ასევე ანაქრონიზმია „ხაზარები“. მაგრამ ის ასევე არ შეიძლება ჩაითვალოს ლეონტის ნაკლად, ყოველ შემთხვევაში, ეს არაა მისი ინდივიდუალური ნაკლი. საზოგადოდ გვიანდელ წყაროებში (არა მარტო ქართულში), ძალიან ხშირია ხაზარების ანაქრონისტული მოხსენიება. ამის მიზეზი ისაა, რომ ტერმინ „ხაზარის“ მნიშვნელობა ძალიან ცვალებადი იყო. ის გამოიყენებოდა არაერთი ეთნოსის მიმართ (გოლდენი 2025), (ქარათაი 2025) ცხადია, რომ ლეონტი მროველი ამ ტერმინს იყენებს როგორც კრებით ტერმინს ჩრდილოკავკასიელი ტომების აღსანიშნავად.
- ⁵ ამგვარი შეხედულების მქონეა, მაგალითად, თანამედროვე დასავლელი ქართველოლოგი ს.რაპი, რომელიც თვლის, რომ მირიანი იყო მიჰრანიდების საგვარეულოს წარმომადგენელი: „Mirian/Mihran, the first Christian Kartvelian monarch, was in fact an acculturating Parthian Mihranid who had recently migrated from northern Iran“ (რაპი 2022). ამონარიდი მოყვანილია მისი ერთ-ერთი მოხსენებიდან. საინტერესოა, რომ ამ მოხსენების თეზისის სათაურში სიტყვა „სასანიანი“ ჩასმულია წინწკლებში: „Sasanians“ of the North: Strategies of Kingship in Early Christian Georgia“, რაც კარგად აჩვენებს მკვლევრის უნდობლობას ლეონტი მროველის აღნიშნული მონაცემის მიმართ.
- ⁶ ამ შაჰანშაჰის ზეობის დასაწყისს მკვლევრები სხვადასხვაგვარად განსაზღვრავენ, მაგალითად, ფრაი სპეციალურ ლიტერატურაში არსებულ ვითარებას აღწერს 270–273 წლებით, თუმც თავად უფრო პირველი თარიღისაკენ ანუ 270 წლისაკენ იხრება (ფრაი 1983:301). შდრ. (შაიეგანი 2012).
- ⁷ შეიძლება ითქვას, რომ სამეცნიერო წრეებში აღიარების მოპოვების თვალსაზრისით ლეონტი მროველს „ბედი არ წყალობს“ მიუხედავად იმისა რომ მისი თხზულებები ქართლის ცხოვრების ფაქტობრივ საფუძველს წარმოადგენს, როგორც საისტორიო წყარო ისინი ხშირად სრულიად უვარგისად არის მიჩნეული და ამის გამო იგნორირებულია. რატომღაც თავიდანვე, რაიმე განსაკუთრებული წინასწარი კვლევა-ძიების ჩატარების გარეშე ქართველ მეფეთა ცხოვრება ჰიპერკრიტიკულად შეაფასა მეცნიერული ქართველოლოგიის ფუძემდებელ მეცნიერთა ნაწილმა, რასაც მომდევნო ხანის არაერთი მკვლევარი დაეთანხმა ფუძემდებლების საყოველთაო ავტორიტეტის და არა მოხმობილ არგუმენტთა საფუძვლიანობის გამო. ჰიპერკრიტიციზმის ამ პირველი ტალღის გადავლის შემდგომ ერთხანს გარკვეული აღმოჩენების წყალობით დაიწყო ლეონტი მროველის „რეაბილიტაციის“ პროცესი, თუმც ის მალევე შეწყდა და დღეს კვლავ ქართულ თუ არაქართულ ქართველოლოგებს შორის ძალიან ხშირია ლეონტი მროველის ნაშრომების წყაროთმცოდნეობითი თვალსაზრისით ნიჰილისტური შეფასება. განსაკუთრებით აქტიურობს ქართველ ისტორიკოსთა ახალი თაობა, იმდენად დაჟინებითა და ემოციით, რომ ზოგჯერ ვფიქრობ, ისინი თავიანთ მეცნიერული კეთილსინდისიერების დემონსტრირებას და საერთოდ სამეცნიერო საზოგადოებისადმი მიკუთვნებულობის დასაბუთებასაც კი სწორედ ლეონტი მროველის მიმართ ჰიპერკრიტიციზმის გამოვლენით აპირებენ.
- ⁸ საშუალო სპარსული, რომელიც ასევე მოიხსენიება როგორც ფალაური არის სპარსული ენის საშუალო საფეხური ძველ სპარსულსა და ახალ სპარსულს შორის. როგორც სამწერლობო და სალაპარაკო ენა ის აღმოცენდა პართულ ეპოქაში (ძვ. წ. მესამე საუკუნიდან ახ.წ. მესამე საუკუნემდე), მაგრამ განსაკუთრებით დაწინაურდა ირანში სასანიანთა ზეობის პერიოდში (224–651). ამ დროს ის სტანდარტიზებულიც იქნა. მესამე საუკუნეში საშუალო სპარსული გადაიქცა სასანიანთა ადმინისტრაციის ენად, ასევე ლიტერატურის ენად. ჩვენამდე მოღწეული ფალაური ზოროასტრული რელიგიური ტექსტების, უმეტესობა სწორედ სასანიანთა მმართველობის ხანას განეკუთვნება.

- ⁹ ლეონტი მროველის ცნობით, მცხეთაში განლაგებული მირიანის გვარდია შვიდ ათასს ჯარისკაცს ითვლიდა, ხოლო ქართლს გარშემო დისლოცირებულთა რიცხვი ამ შვიდი ათასის ჩათვლით იყო ორმოცი ათასი (მეტრეველი 2008:78). ეს გადაჭარბებული მონაცემებია, მაგრამ ამგვარი რამ საზოგადოდ არის დამახასიათებელი წინამოდერნული ხანის ისტორიოგრაფიისათვის და ამგვარი ცნობების გაგება პირდაპირი აზრით არც ითვლება მართებულად. სპეციალისტებმა კარგად იციან, ეს არის ხერხი ისტორიკოსმა გვითხრას, რომ ჯარების დიდი რაოდენობა იყო განლაგებული. „შვიდიც“ და „ორმოციც“ საკრალურად მიიჩნეოდა ძველ კულტურებში და სისრულეს სავსეობას მიანიშნებდა, ანუ რომ შევაჯამოთ: ჯერ ერთი, რაოდენობრივი მონაცემი არ უნდა იქნეს პირდაპირი მნიშვნელობით გაგებული; მეორე, სიმბოლური რაოდენობრივი მონაცემების მოწოდება რეალურის მაგიერ, არაა მართო ლეონტი მროველისათვის დამახასიათებელი. ეს არის საზოგადოდ წინამოდერნული ისტორიოგრაფიისათვის დამახასიათებელი ნიშანი, ისტორიული რეპრეზენტაციის თავისებური ხერხი.
- ¹⁰ მირვანოზის როლი განსაკუთრებული ჩანს არა მართო მირიანის ცხოვრებაში, არამედ ქართული სახელმწიფოს ცხოვრებაშიც. მირვანოზის უფლება-მოვალეობებში შედიოდა არა მართო მირიანის აღზრდა, არამედ მთელი ქვეყნის მართვაც: „და იყო მირიამ მაშინ წლისა შვიდისად, და თანა ყვა მაშინ მეფესა დედაჲ მირიანისი, და არა დაუტევა იგი მირიანის თანა, რამეთუ ფრიად უყუარდა დედაჲ იგი მირიანისი, ვითარცა თავი თჳსი, არამედ დაუტევა მამამძუძედ და გამგებელად წარჩინებული ერთი, სახელით მირვანოზ და დაუტევა ორმოცი ათასი მწედარი სპარსი რჩეული. და არა დასხნა ქართლისა საზღვარსა სპარსნი იგი ფიცისა მისთჳს, რომელ ჰფუცა ქართველთა, არამედ დასხნა ჰერეთს და მოვაკანს და სომხითს. ხოლო უბრძანა მირვანოზს, რადთა სპარსთა მათგან რჩეული შვიდი ათასი ყოვლადვე ქალაქსა შინა იპყრას მცველად ძისა მისისა“ (მეტრეველი 2008: 78). მაგრამ მხოლოდ ეს არა. ჩანს მირვანოზი ზოროასტრიზმის სასულიერო საქმეებსაც განაგებდა, მას გაუმაგრებია ქალაქი ნეკრესი: „ხოლო ამაჲ მირვანოზ, მამამძუძემან მირიანისმან, ჰმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და უმეტეს ყოველთასა მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა ნეკრესისანი“ (მეტრეველი 2008: 79). ნეკრესისადმი მირვანოზის საგანგებო ყურადღება მნიშვნელოვანი მესიჯია. ნეკრესი ჩვეულებრივი ქალაქი არ იყო. ის გახლდათ ცეცხლთაყვანისმცემელთა მნიშვნელოვანი საკულტო ცენტრი.
- ¹¹ ესენი იყვნენ გორდიანე III (238-244), ფილიპე არაბი (244-249), ვალერიანე I (253-260)
- ¹² ეს თვალსაზრისი ფართოდ არის გავრცელებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში (შაიეგანი 2016) და, ჩემი აზრით, საფუძვლიანიც გახლავთ, თუმც ზოგი მკვლევარი, მაგალითად რ. ფრაი ჰორმიზდ-არდაშირს შაბურ პირველის უფროს ძედ თვლიდა (ფრაი 1983: 301), აშკარად მხოლოდ იმის საფუძველზე, რომ უშუალოდ მამის მერე დაიკავა ტახტი.
- ¹³ შაბურის კარგი დამოკიდებულება მანისადმი აისახა იმაშიც, რომ მანიმ მას ერთ-ერთი მისი მთავარი ნაშრომი მიუძღვნა. მკვლევრები ფიქრობენ, რომ სავარაუდოდ, შაბური მანიქეველობას განიხილავდა როგორც ზოროასტრიზმის გარკვეულ ალტერნატივას იმპერიის რელიგიისათვის (ფრაი 1983: 300, 301). ჰორმიზდ-არდაშირმა კი მანის თავისუფალი ქადაგების უფლება მისცა. ამიტომ მანიქეველთა ტექსტებში ის მოიხსენიება უაღრესად დადებითად (შაიეგანი 2012).
- ¹⁴ ამ აზრს შეიძლება დავეთანხმოთ პირველი სამი სასანიანი შაჰანშაჰის შემთხვევაში, მაგრამ მეოთხეზე ანუ ბაჰრამ პირველზე, ვფიქრობ, იგივეს თქმა არ შეიძლება. მას მკაფიოდ გამოხატული ზოროასტრიანული პოზიცია ეკავა. მის დროს რელიგიური ტოლერანტობა აღარ იყო დამახასიათებელი სასანიანთა მმართველობისათვის. მან ზოროასტრი მობედის კარტირის შთაგონებით მანიქეველთა წინასწარმეტყველი მანი სიკვდილით დასაჯა.
- ¹⁵ კარტირის შესახებაც არაერთი გამოკვლევის ნახვა შეუძლია მკითხველს, მათ შორის (სკიერვო 2012).

დამოწმებანი

- აბულაძე (რედ.) 2020:** ძველი ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები, 1 (1963 წლის გამოცემის რეპრინტი).
- გოლდენი 2025:** P. B. Golden, Khazaria, *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* YIVO Institute for Jewish Research. <https://encyclopedia.yivo.org/article/2387> (ნანახია: 10. 07. 2025).
- დემირი და ქეჩიში 2017:** M. Demir and M. Keçiş. Nisibis at the Border of Romans and Sasanians between the Third and Fifth Centuries AD," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol. 36, no. 62: 1–29.
- დიმიტრიევი 2020:** В. А. Дмитриев. «Арий, поклоняющийся Ормазду»: К политической биографии шаханшаха Нарсе. *Вестник древней истории*, 80(2), 434–461. <https://doi.org/10.31857/S032103910000212-0> (ნანახია: 10. 07. 2025).
- ლუკონინი 1987:** В. Г. Луконин. Надпись Нарсе в Пайкули и Бишапурский рельеф, *Древний и раннесредневековый Иран. Очерки истории культуры*, Москва, Главная редакция восточной литературы, 157–176.
- მაქსიმიუკი, თალაეი 2022:** K. Maksymiuk and H. Talaee, Consequences of the Battle of Satala (298). *Historia i Świat*, 11, 145–154. <https://doi.org/10.34739/his.2022.11.08> (ნანახია: 10. 07. 2025).
- მეტრეველი (რედ.) 2008:** რ.მეტრეველი. ქართლის ცხოვრება, არტანუჯი.
- პატარიძე 2008:** ლ. პატარიძე. მირიანი და მისი მეფობა: იდეოლოგიური ასპექტი, *ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები*, ტ. VIII, თბილისი, 2008, გვ. 64–65.
- რაპი 2022:** S. Rapp, 'Sasanians' of the North: Strategies of Kingship in Early Christian Georgia.* *Abstract presented at the International Scientific Conference of the National Archives of Georgia*, Tbilisi, Georgia. https://archive.gov.ge/storage/files/doc/1_stefan_rapi.pdf (ნანახია: 11. 07. 2025).
- სკიერვო 2012:** P. O. Skjærvø, Kartir. *Encyclopædia Iranica*, Retrieved December 30, 2012, from <http://www.iranicaonline.org/articles/kartir> (ნანახია: 11. 07. 2025).
- სპრენგლინგი. 1955:** M. Sprengling. *Third Century Iran: Sapor and Kartir*, by Inscriptions and Monuments. Chicago: Oriental Institute, University of Chicago.
- ფრაი 1983:** R. N. Frye. *The History of Ancient Iran*, München, Beck.
- ქარათაი 2025:** O. Karatay. The Appearance of the Khazars in the Caucasus. *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)*, 18(36), 1–22. <https://doi.org/10.19060/gav.1717306> (ნანახია: 11. 07. 2025).
- შაჰბაზი 2002:** A. Shahbazi. Shapur I: History. *Encyclopædia Iranica* (online edition). Retrieved September 20, 2016, from <http://www.iranicaonline.org/articles/shapur-i> (ნანახია: 11. 07. 2025).
- შაიეგანი 2012:** M. R. Shayegan, Hormozd I, *Enciclopedia Iranica*, (online edition). Retrieved September 18, 2025, from https://www.iranicaonline.org/articles/hormozd-i/?utm_source=chatgpt.com (ნანახია: 11. 07. 2025).
- ჩერეთი 2021:** C. G. Cereti. Narseh, Armenia, and the Paikuli Inscription. *Electrum*, 28, 69–87. <https://doi.org/10.4467/20800909EL.21.007.13365> (ნანახია: 11. 07. 2025).
- ჩხარტიშვილი 2009:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული ეთნიკ რელიგიური მოქცევის ეპოქაში, თბილისი, უნივერსალი.
- ჩხარტიშვილი 2018:** მ. ჩხარტიშვილი. საქართველო III-V საუკუნეებში: ხოსროვანთა სამეფო სახლის ისტორია, თბილისი, ნეკერი.
- ჩხარტიშვილი 2024ა:** მ. ჩხარტიშვილი. ლეონტი მროველის მონათხრობი ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის მირიანის შესახებ: ისტორია თუ პოეზია? *საისტორიო მეცნიერების სამსახურში. პროფესორ ოთარ ჯანელიძის 70 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კრებული*, თბილისი.

- ჩხარტიშვილი 2024ბ:** M.Chkhartishvili. “Persian King” of Georgian Chronicles and Shahanshah Hormizd I, *Hunara: Journal of Ancient Iranian Arts and History*, published by Casa Editrice Persiani in Bologna, Italy, is a peer-reviewed, Open Access journal. *Hunara: Journal of Ancient Iranian Arts and History*, published by Casa Editrice Persiani in Bologna, Italy, is a peer-reviewed, Open Access journal. <https://doi.org/10.22034/hunara.2024.210739> (ნანახია: 12. 07. 2025).
- ჰენინგი 1939:** W.Henning. The Great Inscription of Šāpūr I. *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London*, 9(4), Cambridge University Press on behalf of the School of Oriental and African Studies. 823–849. <http://www.jstor.org/stable/607969> (ნანახია: 12. 07. 2025).
- ჰერმანი 1970:** G. Herrmann. The Sculptures of Bahrām II. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (2), Cambridge University Press, 165–171. <https://www.jstor.org/stable/25203207> (ნანახია: 12. 07. 2025).

A SOURCE-CRITICAL ANALYSIS OF LEONTI MROVELI’S *THE LIVES OF GEORGIAN KINGS*: KING MIRIAN’S CAMPAIGN IN IRAN

Mariam Chkhartishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
TSU, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology
mariam.chkhartishvili@tsu.ge

This paper presents a source-critical analysis of a passage in the *Life of the Kings of the Georgians* by Leonti Mroveli, an eleventh-century Georgian historian. The focus is on the episode describing King Mirian’s campaign in Iran and his dispute over succession to the Sasanian throne. According to Leonti, Mirian was a son of the Sasanian shahanshah “Kasre Ardashir” (identified by the author with Hormizd-Ardashir, i.e., Hormizd I, r. 270–271). When Mirian was forty years old, upon his father’s death, he sought to claim the throne but was opposed by his younger brother. The disagreement was resolved by the Iranian council of elders, who awarded the throne to the brother but granted Mirian extensive territories and authority in the Caucasus. Scholarly tradition has often dismissed Leonti’s account as fictional, either rejecting outright the notion of Mirian’s Sasanian descent or attributing the details of the story to invention. This paper challenges such skepticism. It argues that Mirian’s Sasanian identity is historically plausible, given that from the third century onward it was common practice for members of the royal family to govern non-Iranian provinces. The Armenian precedent, where Shapur I’s sons ruled for decades, strongly supports this interpretation.

The analysis also addresses chronological and textual difficulties in Leonti’s narrative, particularly the claim that Mirian was forty at the time of his father’s death. This inconsistency, the paper suggests, may result from confusion between Mirian’s father Hormizd-Ardashir and his uncle Narseh, both of whom were shahanshahs and associated with Armenia. Another explanation may lie in the complexities of Middle Persian writing: terms such as “father” and “uncle” could easily have been misread in cursive script, leading to later confusion. Furthermore, personal names like

“Bartam,” mentioned by Leonti as Mirian’s rival, may derive from misunderstood Persian terms or titles rather than genuine proper names.

The historical background is carefully reconstructed. The reigns of Shapur I, Hormizd I, and Narseh reveal a broader context in which Sasanian princes in the Caucasus could aspire to the shahanshah’s throne. Narseh’s own career, which led him from Armenia to the Iranian throne, provided a clear precedent for Mirian’s attempt. However, by the early fourth century the situation had shifted: Rome’s victory at Satala (298) and the Treaty of Nisibis limited Sasanian influence in Iberia. In this new political setting, Mirian’s expedition to Nisibis should be interpreted less as a genuine bid for the throne and more as a political demonstration, intended to secure recognition of Iberian independence from Iran while aligning with the Roman-Byzantine sphere.

In conclusion, the paper argues that Leonti Mroveli’s account, far from being a fabrication, corresponds closely with historical realities of the third and early fourth centuries. While details cannot be verified from other sources, the narrative reflects plausible political dynamics of the time. Consequently, Leonti’s testimony deserves to be reconsidered as a valuable source for the study of early Christian Georgia and its integration into the wider Sasanian and Roman world.